
II. ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК [005.92:004.63](100):[658.6:004.738.5](477)

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І ЗАРУБІЖНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

В. П. ПИСАРЕНКО, доктор наук з державного управління
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

***Анотація.** У статті висвітлено міжнародний досвід створення правових норм електронної комерції. Запропоновано заходи щодо його впровадження в електронній комерції в Україні.*

***Ключові слова:** досвід, законодавство, електронний документообіг, електронна комерція.*

З бурхливим розвитком електронних засобів телекомунікації та пов'язаної з цим електронної комерції, об'єктивною реальністю стало формування правових норм для нових відносин.

Глобальний і розгалужений характер економіки з використанням електронних засобів телекомунікації унеможлиблює її регулювання будь-яким урядом або державним органом. Тому перевагу було віддано методу саморегулювання [1, с. 11].

Сучасний глобальний бізнес-діалог має бути налаштований на пропозицію зрозумілих і конкретних рішень і розробку правил або Кодексів поведінки, що належать до норм саморегулювання в бізнесі [2, с. 93], які доцільно

формувані на основі консультацій із урядами держав і міжнародними організаціями.

Проте наразі суспільство найбільше проснулося в питанні уніфікації законодавчого регулювання відносин у галузі електронної комерції за рахунок роботи в міжнародних організаціях.

Питання регулювання електронного документообігу стосуються все більше організацій, що пов'язано з розширенням сфери застосування електронної комерції, здійснення угод із використанням мережі Інтернет, де електронний документ є основою, без якої взагалі неможлива електронна комерція.

Результатом діяльності міжнародних організацій стало створення стандартів і правил електронного документа та електронного до-

кументообігу, які мають бути імплементовані в національні законодавства, щоб у всьому світі існувала ідентична система електронного документообігу та електронної комерції.

Основними органами, які виробляють міжнародні вимоги та рекомендації щодо процедур і правил електронного документообігу, є Комісія з підприємництва, спрощення ділової практики та розвитку в рамках Конференції ООН з торгівлі та розвитку, Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі та Центр зі спрощення процедур міжнародної торгівлі в рамках Європейської економічної комісії, Міжнародний Телекомунікаційний Союз, який являє собою спеціалізоване агентство з телекомунікацій при ООН. Крім цього, 4 березня 2000 р. з метою стандартизації в галузі електронної торгівлі й електронного документообігу був підписаний протокол про взаєморозуміння, який об'єднує Міжнародну електротехнічну комісію (IEC), Міжнародну організацію зі стандартизації (ISO), Міжнародний телекомунікаційний союз (ITU).

Провідна роль у розвитку правил електронного документообігу історично належить UNCITRAL і Європейській Раді. До їх основних документів належать:

Модельні закони UNCITRAL «Про електронну комерцію» [3] та «Про електронні підписи» [4];

Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту і Ради від 8 червня 2000 р. «Про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, в тому числі електронної комерції, на внутрішньому ринку» (Директива «Про електронну комерцію») [5, с. 1–12] і Директива Європейського парламенту та Ради 1999/93/ЄС від 13 грудня 1999 р. «Про правові засади Співтовариств для використання електронних підписів» (Директива «Про електронні підписи») [6, с. 12–18].

Подальша еволюція міжнародного законодавства електронного обміну даними проходила шляхом створення Модельного закону, який забезпечував гнучкий підхід у регулюванні цієї сфери відносин [7, с. 31].

У 1995 р. був схвалений текст Модельного закону «Про правові аспекти електронного обміну даними», який був рекомендований

державам для включення в національне законодавство. У червні 1996 р. була затверджена нова редакція, яка отримала назву закону «Про електронну комерцію».

Модельний закон також сприяє розв'язанню проблеми визнання дійсності електронних повідомлень, які були створені, передані та збережені без участі людини, тобто автоматично. У цьому випадку повідомлення даних вважається ініційованим від імені тієї особи, у чий власності знаходяться технічні засоби електронного обміну документами.

Для надання юридичної сили електронним документами Модельний закон рекомендує використовувати так званий «функціонально-еквівалентний підхід», принцип якого полягає в тому, щоб перенести на нове правове поняття «електронний документ», встановлені юридичні норми звичного «паперового» документа. При цьому визначаються функції паперового документа і до кожної функції підбирається еквівалентний за функціональністю механізм з області інформаційних технологій. Основне положення, яке дозволить застосовувати функціонально-еквівалентний підхід для створення правових норм електронного документа, закріплено у ст. 5 Модельного закону: «Інформація не визнається, не має юридичної сили, недійсна або не підлягає примусовому виконанню тільки на підставі того, що вона складена в формі повідомлення в електронній формі».

Однією з необхідних умов дійсності електронного документа є його підписання електронним підписом. Модельний закон дотримується критерію технологічної нейтральності щодо технології створення електронного підпису. У ст. 7 передбачено загальні принципи визнання юридичної сили електронного підпису: вона повинна ідентифікувати автора електронного документа і забезпечувати розумний рівень безпеки, з урахуванням умов угоди між сторонами електронної комерції та цілей використання. При прийнятті національних законів як додаткових може бути використаний і ряд інших критеріїв:

- юридичний статус і масштаб діяльності сторін;
- характер діяльності;

- частота здійснення угод між сторонами;
- вид угоди;
- розмір угоди;
- можливості комунікаційних систем;
- співвідносність із процедурами ідентифікації, що використовуються посередниками;
 - масштаб подібних послуг, пропонувані посередниками;
 - відповідність банківським звичаям і практиці;
 - існування механізму страхування наслідків несанкціонованого доступу.

Незважаючи на детальну регламентацію більшості моментів, що стосуються електронного обміну документами в комерційній діяльності, Модельний закон «Про електронну комерцію» містить лише загальні умови забезпечення юридичної сили документам в електронній формі, не встановлюючи методи, за допомогою яких можливе формування електронного документа. Тому для гарантування юридичної значимості інформації в електронному вигляді був розроблений спеціальний Модельний закон «Про електронні підписи», який уточнив ряд суттєвих питань, що виникають у сфері електронної комерції.

У супровідних документах, опублікованих розробниками цього закону, дуже точно визначається мета його прийняття: Модельний закон може допомогти в подоланні недоліків різного національного регулювання, що створює міжнародні, в тому числі й електронні, торговельні перешкоди, велика частина яких пов'язана з використанням сучасних засобів спілкування. Неоднозначність і невизначеність національних порядків регулювання електронних засобів зв'язку встановлюють перешкоди на шляху поширення ділових зв'язків на міжнародних ринках [8].

Структурно документ складається з трьох частин: критерію надійності та достовірності електронного підпису, обов'язків сторін електронної комерції щодо правовідносин, пов'язаних із використанням електронного підпису та визнання підписів інших держав. Крім цього, документ включає й інші загальні положення щодо сфери застосування цього закону, порядку заповнення прогалин регулю-

вання, та положення, що встановлюють принцип автономії волі сторін.

Вимоги до електронного підпису діляться на дві частини: перша конститує саме поняття електронного підпису, вона повністю повторює ті вимоги модельного закону «Про електронну комерцію», в яких перераховуються ті ж три функції підпису; друга формулює умови, за яких конкретний підпис під конкретним електронним документом може бути визнаний юридично значимий.

По-перше, дані, що являють собою електронний підпис, повинні бути безпосередньо пов'язані з особою, що підписала документ. Це означає, що підпис повинен виключати невизначеність щодо особи, яка її поставила.

По-друге, підписання, коли воно відбувалося, було підконтрольне тільки особі, що його підписує. Передбачається, що особа сама, висловлюючи свою волю, підписує документ, і ніхто не може поставити його підпис без його відома. Якщо хто-небудь діє від імені іншої особи/осіб, то застосовуються загальні правила про представництво.

По-третє, будь-яка зміна електронного підпису, зроблена після підписання, може бути виявленою. Ця вимога, по-перше, не стосується змін підписаного документа, а, по-друге, не означає, що змінений підпис втрачає юридичну силу. Всі зміни повинні бути відомі контрагенту, який і буде приймати остаточне рішення.

По-четверте, якщо за законом електронний підпис потрібен для підтвердження цілісності підписаного документа, будь-яка зміна в ньому, зроблене після підписання, може бути виявленою. Ця вимога є стандартною для електронного цифрового підпису, зробленого з використанням засобів криптографії, але не обов'язкова для інших видів електронного підпису, тому розробники і ввели обмежувальні умови до застосування цієї вимоги.

Крім того, крім правових, вимог, Модельний закон «Про електронний підпис» містить положення про те, що влада країни може визнати надійною ту чи ту технологію підписання. Отже, буде встановлена презумпція, що всі документи, підписані з використанням цієї технології, будуть мати юридичну силу.

Але виникає проблема, пов'язана з необхідністю координації дій різних країн: «надійні технології» однієї країни можуть не визнаватися в іншій. Уніфікувати питання технологій дуже складно, бо воно пов'язано з транскордонним характером комп'ютерних мереж. Мабуть, питання можна було б вирішити за рахунок поєднання загальних вимог до електронних підписів зі «швидким визнанням» одного з їх видів.

Крім системи центрів сертифікації, Директива передбачає створення органу міждержавного контролю – Комітету з електронних підписів при Єврокомісії. Він наділяється дорадчими повноваженнями і має розробляти проекти рішень Комісії про вжиття заходів у сфері застосування електронних підписів.

Вирішення питання про визнання електронних підписів, зроблених за кордоном, відрізняється від запропонованого Модельним законом. Якщо там питання вирішував центр сертифікації на основі принципу еквівалентності технологій підписання по суті, то в Директиві встановлено закритий перелік випадків, коли визнання іноземного електронного підпису є можливим у таких випадках:

- на взаємній основі визнаються підписи, зроблені в державах-членах ЄС, оскільки вони ґрунтуються на загальних вимогах Директиви;
- якщо електронний підпис зроблений у державі, яка не є членом ЄС, але при цьому відповідає вимогам Директиви і може бути визнаним у державі-члені ЄС. У цьому випадку держава може встановлювати свої додаткові вимоги до підпису;
- з метою визнання електронних підписів можуть укладатися двосторонні та багатосторонні угоди між державами. При цьому за Єврокомісією залишається право регулювати питання уніфікації технічних стандартів і вживати інші оперативні заходи, необхідні для усунення необґрунтованих перешкод у міжнародній торгівлі.

Якщо порівнювати документи двох міжнародних організацій – Модельний закон UNCITRAL і Директиву ЄС «Про електронні підписи», то можна виявити як спільність, так і різницю в підходах до регулювання цих пи-

тань. З одного боку, вони однаково визначають поняття електронного підпису, створюють однакову структуру правовідносин електронної комерції: відправник – одержувач – центр сертифікації. Але з іншого боку підхід Директиви більш точний і більш жорсткий. Вона встановлює права, обов'язки, відповідальність сторін, визначає критерії визнання електронного підпису, які набувають характеру замкнутого переліку, робиться наголос на сертифікацію підписів, хоч остання і не є обов'язковою. Це призводить до уніфікації усередині Європейського співтовариства, але ускладнює взаємодію з іншими державами. Підсумовуючи аналіз, слід підкреслити, що, прийнявши Директиву «Про використання електронних підписів», ЄС не зміг виконати завдання щодо включення свого інформаційно-правового простору в загальносвітовий.

Проблема поєднання питань права й питань технології вирішена в модельному законі способом, що став уже традиційним. Якщо звичайні, «паперові» правовідносини пов'язані, зазвичай, із діяльністю двох сторін-контрагентів, то у випадку із застосуванням електронного підпису необхідна поява третьої сторони. Такими є центри сертифікації, які гарантують належність електронного підпису конкретній особі.

Головною підставою сертифікації є схожість методів створення підпису. Підпис зарубіжного походження повинен мати те ж юридичне значення, що і національний, якщо технології підписання «еквівалентні по суті». Модельний закон також встановлює деякі загальні критерії визначення схожості названих технологій. Утім, процедура визнання юридичної сили за іноземними підписами прописана не дуже чітко, що знижує її ефективність і надалі, швидше за все, буде ускладнювати міжнародну торгівлю.

Директива «Про електронну комерцію», як і Модельний закон «Про електронну комерцію», регулює використання електронних повідомлень у комерційній діяльності, проте при цьому обидва нормативні акти різняться. Якщо в модельному законі основний акцент ставиться на створенні правил для поведжен-

ня повідомлень даних, то в Директиві більше уваги приділяється питанням побудови системи використання послуг інформаційного суспільства.

Для створення такої системи надання послуг інформаційного суспільства Директива «Про електронну комерцію» створює правові рамки для регулювання таких проблем:

- регулювання діяльності постачальників інформаційних послуг;
- використання електронних документів;
- укладання договорів із використанням електронних засобів;
- відповідальність посередників;
- вирішення спорів у галузі електронної комерції;
- реалізація норм Директиви в законодавстві держав-учасників.

Підбиваючи підсумок, зауважимо, що практично жодна країна світу не залишилася осторонь розв'язання проблем щодо створення правових норм електронної комерції. В основі національних законів конкретних країн лежать загальносвітові та загальноєвропейські модельні закони, покликані створити однакові правила електронного документообігу в комерційних відносинах. Однак функціонуючі сьогодні норми і правила не виконують всіх поставлених перед ними завдань, до того ж, багато країн адаптують модельні закони для своїх умов, що ще більше ускладнює процес розв'язання проблеми правового врегулювання нових правовідносин. Фактично процес створення ефективного правового механізму для використання документа в електронній формі ще далеко не завершений. Україна сьогодні перебуває на початку шляху до розквіту електронної комерції, тому зіштовхується з відповідними проблемами. І хоча економіко-технологічне відставання є негативним фактором, Україна має можливість спиратися на досвід інших країн і повинна брати до уваги загальносвітові тенденції, щоб добитися в цій сфері максимальної віддачі.

Україні найбільш доцільно використовувати досвід Німеччини, що включає розумне втручання держави в діяльність учасників електронного документообігу [9, с. 28]. Пояснюється це тим, що правовідносини щодо

використання електронних засобів телекомунікацій у комерційній діяльності виникли відносно недавно, ще жодна країна не має ефективно діючого законодавства у цій сфері, тому на державному рівні необхідно контролювати цей процес особливо ретельно хоча б на початковому етапі. До того ж, слід враховувати економічну ситуацію і рівень розвитку правової системи в Україні, які значно відрізняються від існуючих в інших країнах. У результаті просте копіювання іноземного законодавства без урахування національної специфіки може обернутися значними негативними наслідками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новиков М. Электронная коммерция через призму Российского Интернет Форума / Новиков М. // Банковские технологии. – 1999. – № 4. – С. 10–14.
2. Дутов М. М. Принципы законодательного регулирования Интернета / Дутов М. М. // Теория і практика управління організацією з погляду тисячоліть : матеріали VIII міжнар. наук-практ. конф., (24–26 трав. 2001 р.). – К. : Політехніка, 2001. – С. 93.
3. UNCITRAL Draft Model Law on Electronic Commerce [Електронний ресурс] // UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures. – Режим доступу: <http://www.uncitral.org/english/sessions/unc/unc-34/acn-493e.pdf>. – Назва з екрана.
4. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce) // Official Journal of the European Communities. – 2000. – L. 178.
5. Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community Framework for Electronic Signatures (Electronic Signatures Directive) // Official Journal of the European Communities. – 1999. – L. 13.
6. Соловяненко Н. Правовое регулирование электронной торговли и электронной подписи (международный опыт и российская практика) / Соловяненко Н. // Хозяйство и право. – 2003. – № 1. – С. 27–37.

7. Guide to enactment of the UNCITRAL Uniform Rules on Electronic Signatures [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uncitral.org/english/sessions/unc/unc-34/acn-493e.pdf>. – Назва з екрана.
8. Дутов М. Сравнительный анализ европейского законодательства в области электронного документооборота / Дутов М. // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 8. – С. 25–28.

В. П. Писаренко, доктор наук по государственному управлению (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Международный опыт и зарубежное законодательство в сфере регулирования электронного документооборота и возможности его внедрения в электронной коммерции в Украине.**

Аннотация. В статье описан международный опыт создания правовых норм электронной коммерции. Предложены мероприятия по его внедрению в электронной коммерции в Украине.

Ключевые слова: опыт, законодательство, электронный документооборот, электронная коммерция.

V. P. Pisarenko, Dc. in Public Administration (Poltava University of Economics and Trade). **International experience and international legislation on the regulation of electronic document and its possible implementation in e-commerce in Ukraine.**

Summary. This article describes the experience of creating an international legal norms of electronic commerce. The measures for implementation of e-commerce in Ukraine.

Keywords: experience, legislation, electronic document management, e-commerce.